तथा समासो[1] बहुलो घटनौद्धत्यशालिनी ।

यथा—'चञ्चद्भुज–' इत्यादि (३०२ पृ.)

चित्तं व्याप्नोति यः क्षिप्रं शुष्केन्धनमिवानलः ॥ ७ ॥
स प्रसादः समस्तेषु रसेषु रचनासु च ।

प्रामादिकम् । रेफयुक्तस्य यस्यकस्यचिदपि वर्णस्य ओजोव्यञ्जकत्वात् । एतदुपलक्षणम् । माधुर्यव्यञ्जकातिरिक्तो युक्तो विसर्गयुक्तश्च वर्ण ओजोव्यञ्जकः । अत एव 'उत्कृत्योत्कृत्य—' इत्यादौ, 'यो यः पाञ्चालगोत्रे–' इत्यादौ च ओजोव्यञ्जकत्वमक्षतमेव । टादयस्तु केवला अप्योजोव्यञ्जकाः । **समासो बहुल इति ।** ओजोव्यञ्जकवर्णघटितसमासाधिक्यमप्योजोव्यञ्जकमिति पृथगुपादानम् । घटना पदसंदर्भः औद्धत्यशालिनी उद्भटाक्षरबहुला उद्भटार्थप्रतिपादिका च । द्वितीयप्रकारसंग्रहाय एतदुपादानं सार्थकम् । तेन 'आपतन्तममुं दूरादूरीकृतपराक्रमः । बलोऽबलोकयामास मातङ्गमिव केसरी ॥' इत्यादावोजोव्यञ्जकत्वमुपपन्नम् ॥ प्रसादगुणमाह—**चित्तमिति । य इति ।** आस्वाद्यव्यङ्ग्येषु आस्वादाख्यः कश्चिदेको धर्मोऽस्ति येन व्यङ्ग्यानामास्वाद्यत्वं चोपपद्यते । स एव प्रसादाख्यो गुण इत्यर्थः । तदुक्तं **चण्डीदासेन**—'चित्तं यो व्याप्नोति आविष्टं करोति स प्रसादनामा आस्वादात्मा गुणः ।' अनलपक्षे—व्यापनं संयोगानुकूलव्यापारः । गुणपक्षे त्वाह—**व्याप्नोतीति ।** आविष्करोति व्यासङ्गनिराकरणेन निर्मलं करोति । प्रसादपदव्युत्पत्तिलभ्योऽयमर्थः 'आविष्टं करोति' इति पाठे स्वाश्रयनिविष्टं करोतीत्यर्थः ॥ प्रसादविषयानाह— **समस्तेष्विति ।** रसेषु काव्यात्मभूतेषु । तेन भावादीनामपि गुणत्वमुपपद्यते । अन्यथा तत्र काव्यव्यवहारो न स्यात् । **रचनासु चेति ।**

चतुर्थौ । द्वयोरुपर्यधश्च सरेफाविति वर्गस्यादितृतीयौ च तदन्तिमौ च । घटना बन्धः । औद्धत्यशालिनी डम्बरा । सा च संयुक्तवर्णबाहुल्येन भवति । चञ्चदिति व्याख्यातमिदं प्राक् । अत्र समासबाहुल्यडम्बरबन्धयोरोजोव्यञ्जकत्वं वर्गस्यादीत्युक्तवर्णस्य । यथा—'अनेन छिन्दता मातुः कण्ठं परशुना तव । बद्धस्पर्धः कृपाणोऽयं लज्जते मम भार्गव ॥' अत्र तृतीयपादे दकारयुक्तौ धकारौ ओजोव्यञ्जकौ । 'विरूढप्रौढविक्रमः' इत्यत्रासंसक्तौ ढकारौ । वस्तुतस्तु माधुर्यव्यञ्जकातिरिक्ता वर्णान्तरसंयुक्ता द्वित्रा अन्येऽपि वर्णा ओजोव्यञ्जकाः । यथा—'समरे भाति संरम्भादुद्यद्दिनकरद्युतिः । हुताशकुण्डसंकाशलोचनो नृपपुंगवः ॥' अत्र द्वितीयपादे संयुक्तवर्णत्रयमोजोव्यञ्जकम् । ओजोव्यञ्जकाक्षरघटितबहुतरपदसमासस्तादृशाक्षरसंदोहघटितो बन्धश्च ओजोऽतिशयव्यञ्जकौ । 'दीप्तवह्निचयोद्दीप्तनेत्रापीतद्विषद्बलः । चण्डध्वानपरिध्वस्तहस्तिदानोऽस्त्यसौ युधि ॥' 'उद्यद्दिनकरवक्त्रः प्रज्वलज्ज्वलनेक्षणः । भार्गवो नृपवर्गस्य मृत्युरेष धुरि स्थितः ॥' प्रसादगुणमाह—चित्तमिति । आविष्टमधिकनिविष्टम् । तद्व्यञ्जकाः प्रसादव्यञ्जकाः । रस-

---

१. 'समासबहुलाः' घ.